

Kritička analiza memorijalnih institucija¹

Dušan Otašević

Muzej revolucije Bosne i Hercegovine,
Sarajevo

Primljeno: 27. 10. 1986.

Motivacija za nastanak memorijalnih ustanova proizilazi, odnosno direktno je vezana za takav istorijski događaj koji je od opšteg društvenog značaja, a podsjećanje na njega smatra se nacionalnom, političkom, kulturnom i umjetničkom dužnošću. Pritom, ne radi se samo o određenoj istorijskoj pojavi, nego i o tome da je ona neposredno povezana sa nekom stranom, ili dijelom, objektivne stvarnosti. Ova pojava proizilazi iz te stvarnosti, ali se istovremeno u nju i projicira upravo onim značajem koji joj društvo pripisuje, a koji za društvo i predstavlja. Iz toga proističe i taj moment da tematski takva ustanova nije orijentisana uopšte na istoriju u širem smislu, nego na nešto što možemo označiti kao jedinstveno, posebno, što se dogodilo i vezano je samo za ovo mjesto, za ovu instituciju, u ovaj prostor i u ovu sredinu.

U tome se očituje, po našem mišljenju, upravo memorijalni moment.

Uprkos tome što je ova motivacija na određen način društveno uslovljena, ne može se reći da ta okolnost garantuje objektivnost prilikom opremanja ovih ustanova. Tu nam je na umu činjenica da na osnivanje memorijalnih institucija u isto vrijeme izrazito utiče lična zainteresiranost i inicijativa manjih grupa, koji put i pojedinaca. Time se, naravno, nikako ne umanjuje značaj društvene angažovanosti. Društvena svijest je ovdje prva i zadnja instanca. I kada se pojedinac maksimalno založi za izgradnju slične ustanove, i ako za to stvori sve uslove za realizaciju i uspije mu da svoju namjeru nametne, u krajnjoj liniji o postojanju i egzistiranju institucije odlučivaće društvena svijest. Ukoliko se ona, naime, ne poistovjeti sa vrijednošću na koju ova memorijalna ustanova podsjeća, odnosno koju predstavlja, onda je njeno gašenje samo stvar vremena.

Možda bi neko mogao iz ovoga da zaključi da je u tom slučaju, zapravo, veoma problematičan i sam društveni značaj ovih institucija. To bi bila velika zabluda. Društvena svijest nije trajna. Naprotiv, ona se neprestano mijenja, onako kako se mijenja čitava stvarnost. No upravo zato je za ovu svijest veoma značajan faktor društveno pamćenje ili, ako hoćete, njegovo konkretno pamćenje. Njegovim posredstvom može se u društvenoj svijesti ne samo sačuvati ona značajna istorijska pojava, tačnije rečeno svijest o njenom društvenom značaju, nego se ovim podsjećanjem istovremeno ponovo aktuelizuje ova pojava, te se tako stvaraju uslovi da ta pojava postane tradicija.²

Memorijalne institucije nastaju i postoje direktno u vezi sa razvojem društva i s jedne strane su njegov proizvod, a s druge instrument njegovog daljeg razvoja.

To nam u potpunosti objašnjava i činjenicu zašto memorijalne ustanove nastaju i koriste se u tako širokom razmjeru u zemljama gdje je došlo, ili gdje dolazi, do bitnih revolucionarnih promjena koje se tiču direktno egzistencionalnih osnova društva.

Društvo se vraća onome što za njega može da bude neprestani izvor saznanja, kulturnog i emocionalnog obogaćivanja i novog života.

Uprkos značaju, što ga za društvo imaju ove memorijalne institucije, ne može se garantovati da uvijek nastaju i postoje u potpunom skladu sa objektivnim memorijalnim potrebama društva. U to smo se u potpunosti mogli uvjeriti prilikom ocjenjivanja mreže ovih institucija u našoj zemlji. Sličnu dokumentaciju nalazimo i u inostranstvu.

Memorijalne institucije, onako kako nam pokazuju sadašnja saznanja, nastaju još uvijek u većini slučajeva spontano i nekoordinirano. U datoj situaciji ne možemo to smatrati nedostatkom u oblasti ovih specijalizovanih ustanova, jer shvatanje muzejske mreže kao sistema je stvar tek novijeg datuma i tu još uvijek živi neorganizovanost.³

Upravo zato, svjesni ove činjenice, moramo doći do zaključka da ni

memorijalne ustanove ne bi trebalo da niču posve elementarno, nego organizovano, a u isto vrijeme i diferencirano prema vrstama.

Iz onoga što smo do sada saznali proističe da je mreža ovih institucija većinom neorganizovana, da nema unutrašnju hijerarhiju i diferencijaciju i zbog toga ne pokriva društveno aktuelnu memorijalnu stvarnost najnovije istorije onako kako bi to trebalo.

U svim slučajevima vidjeli smo da je memorijalni momenat vezan na izvjestan trag određene istorijske pojave u objektivnoj stvarnosti. U Jablanici takav objektivni trag predstavljaju bunker, kućica čuvara željezničke pruge i tunel. U Foči autentičan trag predstavlja natpis na zgradi kod mosta, ali sam objekt koji je vezan za fočanski period NOR-a i ličnost Josipa Broza Tita, više ne postoji u autentičnom objektu. U arealu Sutjeske već su nesatli na terenu prvobitni tragovi bitke i danas samo terenska situacija može da se u svijesti posjetilaca povezuje s njihovom predstavom o istorijskim događajima koji su se odigrali na ovom području. Ovi primjeri pokazuju da memorijalni moment nije vezan samo za prvobitno neposredno svjedočanstvo konkretnog karaktera, nego može da nastane i postoji u svijesti, pri čemu objektivna stvarnost samo podsjeća na onaj istorijski događaj, dok sama ne nosi njegove tragove. Ovo saznanje je potpuno u skladu sa shvatanjem pojma spomenika kao što smo ga već prethodno okarakterisali.

Ovi nivoi svjedočanstva, ili samo podsjećanja na važan istorijski događaj, na bitan način utiču na samo rješenje memorijalnog objekta. Ukoliko postoji neko konkretno svjedočanstvo direktno na mjestu, onda vidimo da nosilac ovog svjedočanstva postaje centralno sredstvo za objelodanjivanje onog memorijalnog momenta. No nije uvijek prisutna takva optimalna situacija da ovo konkretno svjedočanstvo ostaje sačuvano u svojoj kompleksnosti. Pretežno se radi samo o izvjesnim reliktima, samo o tragovima. Prema tragovima možemo, doduše, odrediti, ukoliko imamo potrebnu dozu znanja iz zoologije, o kojoj vrsti divljači je riječ, ali

o tome kakva je stvarno bila dotična životinja ne znamo gotovo ništa. A tako je to i u našem društveno-naučnom slučaju.

Sasvim je prirodno što najprije želimo da posredujemo bar u identifikaciji onoga što je ostavilo tragove. To može biti, eventualno, samo natpis koji kaže kakav se istorijski događaj odigrao na tom mjestu i kod tih tragova. Ako hoćemo da povećamo efekat memorijalnog djelovanja, onda ćemo pribjeći tome što ćemo na mjesto postaviti pedagoga, tj. lice koje će izgraditi onaj potrebni most saznanja između prosječne svijesti posjetilaca i samog poznavanja i interpretacije onog istorijskog događaja.

Iz toga, za nas, proizlazi saznanje da ako treba prvobitno svjedočanstvo da djeluje na društvenu svijest, onda je potrebno da se stvar neophodna karika za premošćavanje, koja posreduje u upoznavanju istorijske pojave i shvatanja njenog značaja, a time uslovljava i efikasnost memorijalnog momenta. Što se više gube iz objektivne stvarnosti prvobitni tragovi istorijske pojave, to se više povećavaju zahtjevi za posredovanjem u saznavanju i sticanju svijesti o događaju vrijednom sjećanja. U takvim slučajevima izbijaju u prvi plan vještačka sredstva komunikacije ovog svjedočanstva, i to u prvom redu umjetnička djela. U onim slučajevima gdje situacija samo podsjeća na pojavu, dok je sama ni na koji način ne dokumentuje, umjetničko djelo preuzima dominantnu ulogu. Zavisno od pristupa, to može biti jednako spomen-ploča, skulptura ili monumentalni spomenik. U takvim slučajevima zahtijeva se od umjetničkog djela da, do određene mjere, dokumentuje ono što se samo nije konkretno dokumentovalo ili sačuvalo, a u isto vrijeme i da djeluje maksimalno emotivno, te tako snažno utiče na društvenu svijest. Naravno, da od kvaliteta i snage umjetnika zavisi sa kakvim će uspjehom ispuniti ovaj veoma težak zadatak.

Analizirane memorijalne ustanove dokumentuju i drugu stranu svoje egzistencije. Pokazalo se da u nekim slučajevima — možemo se opet podsjetiti na Jablanicu — nije dovoljno za shvatanje spomenika i njegovo korištenje u punoj mjeri samo to što se čuva, objašnjava ili umjetnički oblikuje, nego što u isto vrijeme pobuđuje i nastojanje da se prvobitna istorijska pojava do-

puni u mnogo širem razmjeru i da se tim putem saopšti javnosti. U Jablanici se čuvaju prvobitni spomenici, sagrađen je tu i spomenmuzej koji u svom uvodnom arhitektonskom rješenju (prelaz preko tekuće vode, nosila) simbolizuje suštinu istorijskog događaja, ali u isto vrijeme se tu u enterijeru ovog objekta nalazi i muzejska postavka koja nastoji da putem dokumentacionog materijala dočara onu specifičnu — i samo za ovo mjesto vezanu — pojavu u širim istorijskim povezanostima.

Ovaj postulat šireg dopunjavanja, tj. zapravo prekoračavanje prvobitnih razmjera spomenika i mogućih formi njegovog direktnog posredovanja, vodi svjesnoj aktivnosti za stvaranje fondova zbirki, vezanih za praćenje pojave i, konačno, on vodi bilo dugoročnom ili kratkoročnom izlaganju tih zbirki.

Dok se memorijalno iskorištavanje spomeničkih lokaliteta može obezbijediti relativno dosta jednostavnom organizacijom, koja nema strogo specifične zahtjeve za opremanje, u pogledu stvaranja zbirki i njihovog izlaganja javljaju se veoma specifični zahtjevi koje možemo uopšteno nazvati muzejski.

Muzejski momenat nije zato momenat koji se javlja slučajno, kao dodatak koji, na primjer, ne treba da ima ništa zajedničko sa prvobitnim memorijalnim momentom. Naprotiv, ne samo naši nego i inostrani slučajevi dokazuju nam da se muzejski momenat koristi u vezi sa memorijalnim upravo zato što je tu objektivni zahtjev za dokumentaciono omogućavanje praćenja istorijske pojave, a istovremeno i omogućavanje komunikacije.

Iz samog karaktera spomenika, fiksiranjem momenta stvarnosti, prističe da on jeste i ostaje uvijek samo izvjesni element istorijske stvarnosti. U tome leži pasivnost memorijalnog pristupa stvarnosti, iako se i ovdje primjenjuju selektivni kriteriji. Ni u kom slučaju, međutim, memorijalni pristup nije pristup koji bi težio da obuhvati sve bitne strane stvarnosti kao što to biva, odnosno kao što bi trebalo da bude, u slučaju muzejskog pristupa. Muzejska aktivnost stvaranja zbirki nastoji da posredstvom sistema zbirki modelira prvobitnu stvarnost. Ne možemo se zato vezati za pojedine predmete, nego baš za skupine, tačnije rečeno sisteme. **Dokumentarnost dokumentacionog fonda zavisi kako od dokumentarnosti njegovih elemenata —**

dokumenata, tako i od toga u kakvoj mjeri taj sistem odražava momente odnosa dokumentovane stvarnosti. Samo tako može taj fond da ispunjava zahtjev integracije dokumentacije.⁴

Između memorijalnog dopunjavanja pojave i dopunjavanja muzejskih zbirki postoji zato izrazita kvalitativna razlika. U prvom slučaju veću ulogu igra, naročito, emotivna strana, dok u drugom prvenstveno sazajna i kulturološka. Zato muzejske zbirke imaju takav značaj za nauku.⁵

Ova kvalitativna razlika ima, naravno, uticaj i na nivo komunikacije. Sa sadržajne strane, komunikacija na memorijalnom nivou uvijek je uža nego na muzejskom. Time ne želimo ni u kom slučaju da omalovažavamo značaj memorijalne komunikacije — riječ je samo o uponzavanju objektivne stvarnosti.

Upravo ova razlika u nivou, odnosno u obimu djelovanja putem komunikacija, bar prema zaključku do koga smo došli, vodi tome da dolazi do prožimanja muzejskog i memorijalnog momenta. Muzejska komponenta može snažno da ovlada memorijalnom komponentom, pri čemu ova ni u kom slučaju ne gubi od svoga značaja i društvenog uticaja. Naprotiv, upravo posredstvom ove integracije multiplicira se efikasnost memorijalne institucije.

Upoznavanje konkretnih slučajeva memorijalnih institucija pokazalo nam je da se ove institucije diferenciraju upravo sa gledišta nivoa posredovanja komunikacije memorijalnog svjedočanstva. Neke od ovih institucija ostaju direktno na otvorenom terenu, za druge se uređuju posebne zgrade, no u nekim slučajevima srećemo i posve samostalne ustanove koje nose naziv muzej.

Zato nije nikakva slučajnost što smo u naslovu naveli »memorijalne institucije«. Memorijalni muzej predstavlja samo jedan od slučajeva memorijalnih institucija. Sve postojeće memorijalne ustanove ne možemo svesti na zajednički nazivnik pojma **muzej**. Te ustanove moramo diferencirati. To označava i terminologija s kojom se tu srećemo i o kojoj ćemo u tekstu još govoriti.

U isto vrijeme, međutim, moramo upozoriti na činjenicu da ni sve slučajeve, kod kojih nalazimo muzejske manifestacije, ne možemo zvati muzejima. To je očigledno, na primjer, u slučaju Muzeja »Birač u

NOB-u« u Ševkovićima; to je ustanova koja posjeduje dio stalne izložbe i razvija kulturno-vaspitnu djelatnost, ali druge strane muzejske djelatnosti ne dolaze do izražaja. Diskutabilan je i naziv Spomen-muzej »Sutjeska«, gdje je u prvom planu predstavljanja tematike njeno umjetničko oblikovanje (freske), dok je sama muzejska izložba u suterenskom dijelu veoma sabijena. Tu, doduše, postoji zbirka zvučnih i filmskih zabilješki koja je, naravno, u prvom redu određena da bude baza za korištenje u projekcionoj sali, koja se takođe nalazi u suterenskom dijelu i predstavlja, zapravo, audio-vizuelni dio izložbe.

Po našem mišljenju, trebalo bi da počnemo dosljedno upotrebljavati pojam **muzej**, i to u onom smislu kako smo ga prethodno ocrtili. U praksi se stalno susrećemo sa veoma nejasnom predstavom o tome šta je to muzej. Zbog toga se kod mnogih pojam muzeja stapa sa postavkom ili izložbom dokumenata i zato se onda, kada je negdje postavljena muzejska izložba, počne upotrebljavati i termin **muzej**. No, sa teoretskog gledišta, to je pogrešno. Greška ove vrste vuče svoje korijenje direktno iz muzejske djelatnosti. Tu se za sada nije došlo ne samo do konkretne nego niti do terminološke diferencijacije pojedinih vrsta ustanova muzejskog karaktera.

Sa teoretskog gledišta treba u prvom redu polaziti od pojma **muzej** i dosljedno nastojati da se tim terminom obilježavaju samo one ustanove koje zaista odgovaraju kriterijima naučnoistraživačke i kulturno-vaspitne institucije, te na traženom nivou ispunjavaju — kako dokumentacione (u širem smislu riječi), tako i komunikacione zadatke (takođe shvatano u širokom smislu riječi). Samo takva ustanova, koja ima taj profil, može stvarno da nosi naziv **muzej**.⁶

Moguće je, naravno, — kako sa teoretskog, tako i sa praktičnog gledišta — da nastane ustanova koja ispunjava samo jednu od strana muzejske djelatnosti. Na nekim visokim školama ili akademijama nauka nalazimo velike naučno-dokumentarne kolekcije koje nose naziv **muzeji**. To je u suštini samo onaj dio muzeja koji se ondosi na zbirke koje su pristupačne u studijske svrhe, no tu nedostaje postavka, ili sama izložbena aktivnost, koja bi imala širi kulturno-društveni domet.⁷

Ponekad nalazimo da je takva ustanova obilježena terminom **studij-ska zbirka**, ali tu pojam nije tačno fiksiran. S druge strane srećemo, u znatno širem razmjeru, ustanove koje sadrže samo postavku, tj. stalnu izložbu muzejskih predmeta sa određenom tematskom koncepcijom. Na ovakvu postavku se zatim neposredno nadovezuje određen nivo i obim kulturno-vaspitne djelatnosti. Za ovakvu muzejsku instituciju, koja takođe samo parcijalno ispunjava muzejsku misiju, nemamo u muzeološkoj literaturi tačno određene termine. Nailazimo, na primjer, na nazive **spomenik**, **spomen-sala**, **muzejska dvorana**, **specijalizovana izložba**, **detaširana izložba**.⁸

Iako navedena problematika nije do sada riješena na zadovoljavajući način, treba da u našoj oblasti, kojoj se ovdje bavimo, uvedemo razlikovanje u muzejskim ustanovama. U prvom redu treba da dosljedno pravimo razliku između muzeja u pravom smislu te riječi i muzejske ustanove koja ispunjava samo izvjesnu stranu njegove djelatnosti. U našem slučaju ne dolazi za sada u obzir ona ustanova koja ima samo studijske zbirke sa tematikom iz NOR-a, iako se ni to ne može isključiti. Nasuprot tome, i to baš u vezi s memorijalnim momentom, moramo računati sa ustanovama samo izložbenog karaktera ili sa ustanovama, tačnije možda slučajevima, kada se ova tematika koristi na memorijalnom mjestu, na primjer u formi izložbe samo na određeno vrijeme. U nekim slučajevima — kako kod nas, tako i u inostranstvu — bila je upravo takva izložba začetnik da na tom mjestu kasnije nastane stvarno specijalna memorijalna institucija.

S terminološkog gledišta trebalo bi zato da operišemo sa memorijalnim muzejem, memorijalnim postavkama i memorijalnim izložbama. Ukoliko je u prvom slučaju i moguće javno, u masovnim sredstvima, govoriti o memorijalnom muzeju a da to javnost i razumije, u druga dva slučaja bilo bi prikladnije da se ovaj teoretski termin zamijeni takvim terminom koji bi bio za javnost prihvatljiviji. Dajemo na razmišljanje termine **muzejski spomenik**, **muzejska dvorana**, **spomen-dvorana**. Koji će se naziv pokazati kao najprikladniji pokazće sama praksa. Važno je da budemo dosljedni u ovoj pojmovnoj, odnosno terminološkoj diferencijaciji.

Paralelno s tim, bilo bi poželjno, kao što sigurno i proističe iz predočenog razmišljanja, da se razlikuju termini kada se radi o memorijalnoj ustanovi i kada je riječ o muzejsko-memorijalnoj.

Ako je na mjestu značajnog istorijskog događaja u memorijalnoj funkciji samo umjetničko djelo — možemo navesti ono simbolično uobličeno tematike Sutjeska koje je tu dominantna — odgovaralo bi da se za ovakve slučajeve usvoji termin spomenik. Šta više, i u slučaju upravo spomenute Sutjeske mogle bi se pojedine komponente čitavog areala označavati specijalnim terminima. U slučaju one umjetničke i pijetetne dominante — da se govori o spomeniku, a u slučaju zgrade sa umjetničkim i muzejskim prikazom same bitke — o memorijalnom muzeju (ukoliko bi vršio sve funkcije), ili o muzejskoj dvorani. Ukoliko bi — a to je samo teoretska pretpostavka — muzejska postavka bila smještena na primjer u suterenu umjetničkog spomenika na Sutjesci, mogao bi se upotrijebiti naziv muzejski spomenik. Međutim, ako se striktno realizuje usvojena idejna koncepcija, tom pojmu će kod nas odgovarati sadržaji Spomen-objekta u Donjoj Gradini. Trebalo bi, dakle, da u prvom redu terminološki razlikujemo ustanove koje imaju samo memorijalnu orijentaciju i ustanove memorijalno-muzejske. U slučaju ovih memorijalno-(spomeničko)-muzejskih ustanova moramo diferencirati kada je riječ o muzeju kao stvarnoj instituciji sa svim odgovarajućim sadržajima, a kada o muzejskoj ustanovi koja vrši samo neku od ovih određujućih funkcija. U terminu koji označava ove muzejske ustanove trebalo bi da je naznačeno da su to muzejske ustanove, ali još ne i muzeji. U raznim jezičkim područjima rješava se to na razne načine, najčešće u formi pridjeva **muzejski**, ali to nije uvijek moguće (npr. za engleski jezik).

U vezi sa postojanjem muzejsko-memorijalnih ustanova koje ispunjavaju samo kulturno-vaspitnu funkciju, postavlja se pitanje ko može da realizuje ovakve specijalizovane muzejske ustanove i ko treba da se brine, ne samo da se one koriste nego da se i dalje razvijaju.

Kada je riječ o čisto memorijalnim ustanovama, dovoljna je jednokratna akcija. Izvede se rekonstrukcija objekta, sagradi se spomenik prema umjetničkom i arhitektonskom projektu i na zgradu se stavi plo-

ča. Sigurno je da treba obezbijediti održavanje. Njega obezbjeđuje, obično, ona institucija koja ovakav spomenik preuzima na brigu, najčešće, dakle, društveni organi. Ne samo prilikom realizacije, već i u slučaju izvođenja nekih dorada ili opravaka, organ koji vodi brigu o spomeniku mora se konzultovati o idejnim i stručnim stvarima sa odgovarajućim stručnim institucijama istorijskog i memorijalnog karaktera. To se tiče, zapravo, i programiranja kulturno-vaspitnog korištenja.

U slučaju muzejsko-memorijalnih ustanova stvar je složenija. Ukoliko je riječ, naravno, o stvarnom memorijalnom muzeju, onda je to sasvim specijalizovana institucija koja mora da ima kako stručne, tako i tehničke preduslove za to da može funkcionisati i ispunjavati svoje zadatke. Drugačija je situacija u slučaju muzejskog spomenika ili muzejske dvorane. Tu ne postoji vlastita tehnička i stručna baza. Obično u takvoj ustanovi rade samo pedagozi i nekoliko lica radi spremanja i, eventualno, za tehničko održavanje objekta. Izgradnja postavke, njeno dalje dopunjavanje i poboljšavanje ne može da bude stvar takve radne ekipe jer ona ne može da savlada takav zadatak. Stvar se komplikuje i time što muzejska postavka zahtijeva mnogo intenzivniju i sistematskiju brigu nego što je to u slučaju eksterijernih spomenika. Tu mislimo ne samo na tehničko održavanje, konzervaciju eksponata i popravke izložbene opreme, nego prije svega na reagovanje putem ovakve izložbe na promjene u naučnom i društvenom pristupu dotičnoj tematici, a naročito na njenu aktuelizaciju. Muzejska postavka predstavlja mnogo življu komponentu komunikacije nego memorijalna. Muzejska postavka zahtijeva da je prati naučno-istraživačka, a naročito dokumentaciona aktivnost, da se stalno produbljava i proširuje saznanje o praćenoj memorijalnoj pojavi, a to se ne može obezbijediti drugim putem nego posredstvom profesionalne muzejske institucije. Šta bi, na primjer, vrijedilo da muzejski spomenik, odnosno njegova izložba, dovede i do prikupljačke akcije kad ova parcijalna ustanova ne bi mogla ove novoprikupljene materijale ni vrednovati, ni konzervirati, niti naučno i kulturno koristiti. Naravno, da ovakvu muzejsko-memorijalnu ustanovu ne možemo izolovati od društva nego, u

pravo, obratno. Moramo i njenim posredstvom vaspitno djelovati u tom pravcu da se široki slojevi naroda zainteresiraju za ovu tematiku i da pridonose ne samo njenom usvajanju nego i upoznavanju.

Smatramo zato da je veoma važan preduslov za razvoj ovih ustanova da budu egzistencionalno vezane za muzejsku mrežu. Time ne mislimo da treba ove muzejsko-memorijalne ustanove vezati, na primjer, za memorijalne muzeje. Ovi memorijalni muzeji imaju, naime, svoju vlastitu tematiku i trebalo bi da joj ostanu vjani. To je tematika koja određuje njihovu suštinu, prema tome i njihovu društvenu misiju. Mislimo da bi ove memorijalne ustanove, koje ispunjavaju samo određenu stranu muzejske djelatnosti, trebalo da budu podvrgnute stručnoj brizi i nadzoru onih muzeja koji su usmjereni na istoriju, posebno na njeno najnovije razdoblje. Samo ove institucije, zaista muzejskog profila, mogu u svakom pogledu na nivou obezbijediti njihovo dalje funkcionisanje.

To, dakle, znači da bi memorijalne muzejske ustanove trebalo da budu organski sastavni dio muzejske mreže. U tome vidimo i garanciju da se dalje nastajanje ovih ustanova neće događati neorganizovano, već, naprotiv, da će se postepeno izgrađivati takva mreža koja će, zaista, optimalno pokrivati memorijalnu tematiku.

NAPOMENE

1. Teoretska gledišta koja primjenjujem proizlaze u prvom redu iz proučavanja jugoslavenske muzeološke literature. Osim toga, za navedena gledišta koristio sam dostignuća sovjetske literature. Izuzev specijalnih studija, služio sam se i kompendijem **Osnovi sovjetskog muzejevedjenja**, Moskva, 1955. Slično tome, uzeo sam u obzir i takve muzeološke kompendije, kao što su: G. W. BURCAW, **Introduction to museum work**, Nashville, 1976; C. E. GUTHE, **The management of small history museums**, Nashville, 1964; R. H. LEWIS, **Manual for museums**, Nashville, 1964; R. H. LEWIS, **Manual for museums**, Washington, 1976; J. NEUSTUPNY, **Muzeum a veda**, Praha, 1968; **The organization of museum**, UNESCO, Paris, 1959. i Z. Z. STRANSKY, **Uvod do studia muzeologie**, Brno, 1980.; Većinu ovih radova imao sam priliku da upoznam na muzeološkom odjeljenju Moravskog muzeja u Brnu.

2. O problematici tradicije izašao je originalni zbornik u Nitri (CSSR) 1978. godine. Tu je Z. Z. STRANSKY iznio karakteristiku odnosa muzeja i tradicije na

specijalnom slučaju literature tradicije. Vidi Z. Z. STRANSKY, **Ke vtahu literarnih muzeja a tradice literarni**, Literarna a literarno-muzejna tradicija, Dolny Kubin – Nitra, 1978.

3. O pitanju muzejske mreže kod nas se nije dovoljno organizovano djelovalo. Zato se i stručna literatura, koja je kod nas izašla na tu tematiku, više bavila prikazom postojećeg stanja nego traženjem novih organizacionih i akcionih rješenja. Za tu tematiku navodim sljedeći izbor radova: A. BAUER, **Muzejska služba i mreža muzejskih ustanova**, Muzeologija 10, Zagreb, 1970; A. BAUER, **Mreža muzeja i međumuzejska suradnja**, »Muzeologija« 18, Zagreb, 1975; A. BAUER, **Mreža muzeja u Slavoniji**, »Muzeologija« 19, Zagreb, 1975; **Generalna koncepcija mreže muzeja NOB-a i revolucije u Bosni i Hercegovini**, Sarajevo, 1971; Đ. BATRIČEVIĆ, **Razvojni put i mreža muzeja u Crnoj Gori**, »Muzeologija« 18, Zagreb, 1975; M. VRANIĆ, **Problemi razvoja muzeja u svetu novog zakona o muzejima u Vojvodini**, »Muzeologija« 18, Zagreb, 1975; Materijali sa međurepubličkog savjetovanja o prijedlogu novog muzejskog zakona, održanog u Zagrebu 24. VI. 1971, »Muzeologija« 18, Zagreb, 1975; V. HORVAT, **Problematika mreže muzeja i dalje aktuelna**, Zbornik radova 5–6, Sarajevo, 1981; K. BOGOEVSKI, **Muzejska mreža u Makedoniji**, Zbornik radova 5–6, Sarajevo, 1981.

4. Z. Z. STRANSKY, **Muzejski predmet, odnosno eksponat sadašnjosti**, Zbornik radova 7, Sarajevo, 1982; str. 53.

5. O značenju nauke za muzeje i, obratno, muzeja za nauku uporediti: J. NEUSTUPNY, **Muzeum a veda**, Praha, 1968; i zatim naročito: D. I. TVERSKAJA, **Muzej kak naučno-iskledovateljskoje učreždenje**, Muzejnoje djelo v SSSR, Moskva, 1974.

6. Ovdje upućujem na ono što je obilježio kao bitno za muzejsku djelatnost W. GLUZINSKI, to jest prikupljanje, čuvanje, obrađivanje i izlaganje muzejskih predmeta. Kod toga bih još podvukao moment zbirke kao srž čitavog ovog nastajanja. Misija muzeja je upravo stvaranje zbirke, ali ona nije sama sebi svrhom, nego je svrha ono što može zbirka značiti za društvo kako u naučnom i vaspitnom smislu, tako i u kulturološkom.

7. Kao primjer mogu da posluže neke institucije – Akademije nauka SSSR u Leningradu, ali i u Njemačkoj Demokratskoj Republici, ili slične institucije u nekim stručnim zavodima za istraživanje. Šta više, pri nekim institutima i preduzećima se takođe oformljuju zbirke – zbirke uzoraka, koje ponekad imaju izrazito dokumentarni značaj.

8. U pojedinim jezičkim područjima, razumljivo, postoje znatne razlike pri upotrebi ovih ili sličnih termina. Na to utiče tradicija, lokalni razvoj, ali i ono na što sam ovdje ukazao – da se zasad o tome nije racionalno rasuđivalo. U većini slučajeva o nazivu takve institucije odlučuju nestručnjaci koji, razumljivo, preferiraju termin koji je za njih uobičajen, pa i razumljiv. Kod toga, naravno, nisu svjesni da tu mogu postojati znatne razlike u značenju. Ja sam ovdje u nabranju termina, koje navodim, samo uopštio ono što sam našao u literaturi.

A critical analysis of memorial institutions

D. Otašević

The foundation of memorial institutions is directly linked with a historical event of general social importance. Such institutions are not thematically concerned with history in a wider sense, but with a particular event connected with a particular place, institution, area or environment. In most cases, nevertheless, such institutions develop spontaneously without coordination as a result of private initiative of small groups, even of individuals. In completing the data on a memorial event, an important part is played by the emotional element. But when localities are to be used for memorial purposes such as collecting and exhibitions the historical material, there are particular requirements to be met in order to facilitate the observation of a historical event and to enable communication. In other words, the cultural and informative role of such institutions is of great importance.

If in the locality of an important event only a work of art or the area bears a memorial function, then we can speak of a memorial monument or symbol. If it is a building with exhibits, then we speak of a memorial museum (when it engages in all other museum activities as well) or a memorial hall. It follows that first of all we must delimit such institutions in the terminology, which means that not all memorial institutions are museums. For their development, however, it is necessary that they be connected to the museum network and be its vital part. Only when these conditions are met will the unorganized development of memorial museums cease.

Neka pitanja o daljnjem razvoju muzeja revolucije kao muzeja novije istorije i savremenosti

Dušan Kojić

Muzej revolucije Bosne i Hercegovine, Sarajevo

Primljeno: 22. 9. 1986.

Usmjeravanje muzeja revolucije, koje proizlazi direktno iz historijskog značaja socijalističke revolucije, nalaže ovim muzejima ne samo veliki, široki program stvaranja zbirki i program prezentacije nego istovremeno i niz sasvim novih zadataka koji proističu iz toga novog usmjeravanja.

Aktivnost muzeja revolucije u stvaranju zbirki neposredno je povezana sa događanjem koje možemo svrstati pod pojam novije istorije ili — direktno — savremenosti. A odnos ovih institucija prema savre-

menosti traje i dalje postajući i u sve širem obimu, glavna sfera njihovog naučnog, dokumentacionog i prezentacionog djelovanja.

Iz tog proističe da su muzeji revolucije, među svim postojećim muzejima, najneposrednije, a ujedno i najkompleksnije vezani uz savremeni razvoj socijalističkog društva i njegovu budućnost. To nisu muzeji prošlosti i neće biti muzeji prošlosti ni onda kada se vrijeme proteklo od samog rasplamsavanja i pobjede revolucije bitno produži.

Proširi li se ovim putem obim dokumentarnog zahvata muzeja revolucije, to još ne znači da će time ovi muzeji postepeno izgubiti svoj specifični karakter muzeja revolucije. Ove muzeje uvijek će karakterisati vezanost za socijalističke revolucije i — u isto vrijeme — vezanost za sve ono što ta revolucija donosi društvu.

Upravo po tome se razlikuju i po tome će se razlikovati ovi muzeji od muzeja opštehistorijskog profila. Ti muzeji se bave opštim prikazom historijskog razvoja, u kojem treba da zauzme svoje mjesto i socijalistička revolucija i njene posljedice, naravno, u okviru totaliteta razvoja prirode i društva.

Muzeji revolucije će zato ostati specijalizirani i u budućnosti, iako su svojim profilom historijski muzeji, ali muzeji koji su usmjereni na noviju istoriju i savremenost. Zato je danas osnovni zadatak svih muzeja dokumentacija novije istorije i savremenosti. Tom problematikom se veoma intenzivno bave sovjetski muzeji, gdje ova orijentacija na savremenost nije zadatak samo muzeja revolucije nego svih muzeja. U toj orijentaciji moramo zato gledati jednu od izrazitih oznaka napredno orijentirane muzejske djelatnosti.

U sovjetskoj muzeološkoj literaturi, u posljednje vrijeme, objavljeno je niz radova o sakupljanju materijala najmlađeg razdoblja i savremenosti, te naročito o formiranju fondova zbirki toga profila. U tom nastojanju odražava se izraziti napredak u razvoju muzeologije i same uloge muzeja. U vezi s tim spomenuo bih, na primjer, radove U. M. Poljakova, J. O. Piščulina ili T. P. Tepljakova.¹

Centralni muzej revolucije pokušao je čak da izradi veoma obiman klasifikacioni sistem svojih fondova zbirki koji dokumentira ne samo njihov obim nego ujedno i usmje-

renje i diferencijaciju materijala zbirke.²

Sličan teoretski interes javlja se i u Njemačkoj Demokratskoj Republici. Mogli bismo da spomenemo posebno poglavlja W. Herbsta, E. Hofmanna i P. Mobiusa.³ Na ovu tematiku se, takođe, stalno vraćaju autori priloga u »Neue Museumskunde« i u »Beiträge und Mitteilungen«.⁴ U ovoj relativnoj širokoj produkciji veoma je interesantan nedavno objavljen rad E. Hofmanna koji se bavi pitanjima dokumentacije u muzejima historijskog profila. To je rad, koji se, zaista, veoma sistematski i na nivou sučeljuje sa datim problemima i nastoji da, pored komentiranja inostrane literature, izdvoji vlastite zaključke.⁵ Isti autor objavio je i ne manje važnu studiju u »Muzeološkim sveskama« (Muzeologicke sešity).⁶

U veoma širokom razmjeru pristupa se upravo pitanjima dokumentacije savremenosti u Čehoslovačkoj. Tu muzejski radnici nastoje da raščiste tu problematiku kako sa praktične, tako i sa teoretske strane. Značajan udio u rješavanju te tematike ima i Katedra za muzeologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta J. E. Purkyne u Brnu i Muzeološko odjeljivanje Moravskog muzeja u Brnu. Pod njihovim staranjem organiziran je u Brnu još 1973. godine seminar o metodološkim pitanjima dokumentacije savremenosti, što je bio jedan od prvih pokušaja sistematskog pristupa. Materijali sa tog seminara objavljeni su kao samostalne studije u muzeološkim sveskama.⁷ Istu tematiku naići ćemo i na stranicama slovačkog »Muzeuma«, a zatim i u časopisu »Muzejni a vlastivedna práce«.⁸

Tu je nedavno vlada donijela uredbu o zadatku muzeja da obezbjeđuje tzv. dokumentaciju sadašnjosti.⁹

Iako u drugim socijalističkim zemljama ne postoji tako intenzivna pažnja prema ovim pitanjima, ona ni tu nisu neaktuelna. U posljednjim godinama i muzejski radnici iz kapitalističkih zemalja, kao i iz zemalja u razvoju, takođe posvećuju pažnju ovoj problematici.

Ako uopšteno sagledamo dosadašnje pokušaje da se riješi ova veoma važna problematika, koja je bitno značajna za daljnju orijentaciju djelatnosti muzeja revolucije, tada ćemo obuhvatiti nekoliko tematskih oblasti koje zahtijevaju principijelno rasvjetljavanje.